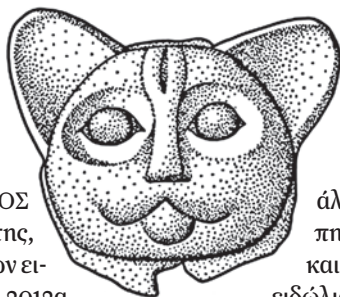

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΠΟΥ ΑΙΩΡΟΥΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΓΑΤΕΣ ΠΟΥ ΚΡΥΒΟΝΤΑΙ

Οι πλαστικές εικονιστικές τέχνες στον προϊστορικό Πετρά

Δρ Άννα Σημανδηράκη-Grimshaw

Ινστιτούτο Αρχαιολογίας, Πανεπιστημιακό Κολέγιο Λονδίνου

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΑ, ΕΚΤΟΣ από τα σκελετικά και αρχιτεκτονικά κατάλοιπά της, αποτελεί θησαυρό κινητών ευρημάτων διαφόρων ειδών και μεγεθών (βλ. ενδεικτικά Tsiropoulou 2012α, 2012β, Τσιποπούλου 2021). Η γεωγραφική θέση του Πετρά από νωρίς εννόησε όχι μόνο την εμπορική και πολιτισμική διασύνδεση με την ευρύτερη περιοχή της Κρήτης, αλλά και τις εισαγωγές και προσαρμογές καλλιτεχνικών, πολιτισμικών και άλλων επιδράσεων από διάφορα μέρη του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου (Warren 2012). Οι κάτοικοι και οι καλλιτέχνες του Πετρά, όμως, πέρα από κάποιες εισαγωγές αυτούσιων ξένων τεχνέρων, ήταν κυρίως στραμμένοι, όπως μας δείχνουν τα ανάλογα ευρήματα, στην προσαρμογή καλλιτεχνικών και πολιτισμικών τάσεων στα δικά τους ενδιαφέροντα και τη δική τους αισθητική, όπως θα δούμε παρακάτω.

ΟΙ ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΣΤΟΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΤΡΑ

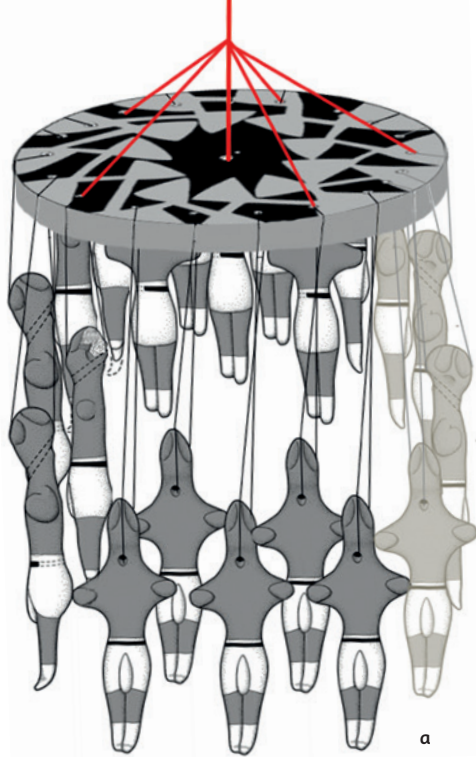
Ανάμεσα στα πολυποικίλα ευρήματα του Πετρά ξεχωρίζει μια πολύ ενδιαφέρουσα υποκατηγορία, οι τρισδιάστατες απεικονίσεις, κατασκευές ή συνθέσεις. Από τη συνολική θεώρηση του μέχρι τώρα ανεσκαμμένου υλικού, πρόσφατα δημοσιευμένου ή μη (Tsiropoulou 2012α, 2016, 2017), προκύπτει ότι τα εικονιστικά τέχνηρα του Πετρά περιλαμβάνουν αντικείμενα ποικίλα και μοναδικά στη σύλληψη και την κατασκευή τους — και επομένως πρέπει να θεωρηθούν στο πλαίσιο του πολιτισμικού χωνευτηρίου από το οποίο προήλθαν. Στο παρόν σύντομο άρθρο θα ασχοληθούμε με κάποια παραδείγματα από το σύνολο των τεχνέρων, των οποίων η μελέτη, αν και δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, έχει ήδη αποδώσει σημαντικά στοιχεία.

Τα εικονιστικά τέχνηρα μπορούν να διακριθούν σε συγκεκριμένες κατηγορίες: άνθρωποι (ολόκληροι ή τμηματικοί στην απεικόνισή τους), ζώα, τέρατα, κτίρια, φυτά και

άλλα. Τα υλικά τους είναι ως επί το πλείστον πηλός και λίθος, και σπανίως μέταλλο, όστρεο και ελεφαντοστό. Τα εν λόγω αντικείμενα είναι ειδώλια, αγγεία ή επιθέματα αγγείων (πολλά, αλλά όχι όλα, μεσομινωικά σε χρονολόγηση) και τέχνηρα σφραγιδογλυφίας και κοσμηματοποιίας. Εδώ θα επικεντρωθούμε σε μερικά από τα πιο εντυπωσιακά ευρήματα στις κατηγορίες των αγγείων και των ειδωλίων, αλλά με αναφορές και σε άλλα παραδείγματα της μικρογλυπτικής και της κοσμηματοποιίας από τον Πετρά.

ΑΝΘΡΩΠΟΙ

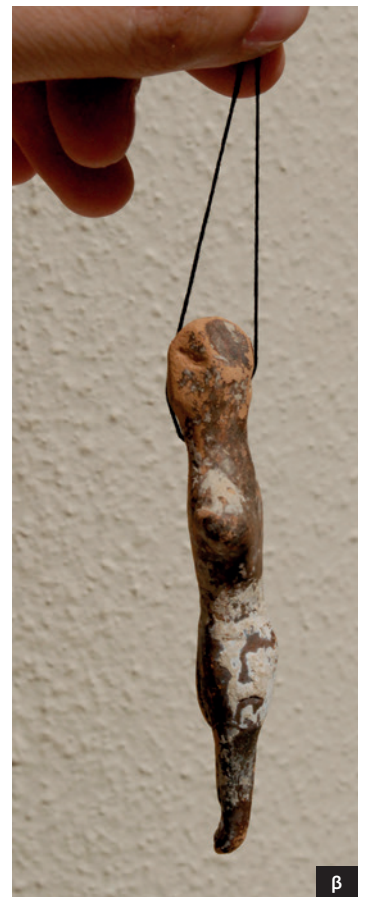
Οι απεικονιζόμενοι άνθρωποι στον Πετρά γενικότερα αντιπροσωπεύονται από συγκεκριμένες ομάδες ειδωλίων (βλ. και Simandiraki-Grimshaw 2017β, 2020), από ένα χρυσό πρωτομινωικό περιάπτο εναγκαλιζόμενων ανδρών (Ferrence κ.ά. 2024 και άρθρο των Ferrence / Giunilia-Mair / Betancourt σε αυτό το τεύχος, σ. 78–83), από κάποια πρωτομινωικά περιάπτα πελμάτων από λίθο και όστρεο (ενίοτε σφραγιστικά, Krzyszkowska 2017: εικ. 1), από μία ελεφαντοστένη περόνη (;) (αδημοσίευτη ακόμη) και από παραδείγματα ολόκληρων ή τμηματικών σωμάτων στη σφραγιδογλυφία της θέσης (Krzyszkowska 2012: εικ. 7, Rupp 2012, Rupp / Tsiropoulou 2012). Τα ανθρωπόμορφα ειδώλια μπορούν να χωριστούν σε λίθινα κυκλαδικά ή κυκλαδίζοντα, σε πήλινα αυτοτελή και σε πήλινα επιθέματα αγγείων, π.χ. ανθρώπους μέσα σε ανοιχτά αγγεία (Tsiropoulou 2012β: εικ. 11b), που διαθέτουν στενά παράλληλα σε θέσεις της υπόλοιπης Κρήτης. Εδώ αξίζει να σταθούμε σε δύο συγκεκριμένες περιπτώσεις ειδωλίων. Η πρώτη περίπτωση αφορά στα κυκλαδικά και κυκλαδίζοντα ειδώλια (εικ. 2, Tsiropoulou / Simandiraki-Grimshaw 2017): βρέθηκαν κατ' αποκλειστικότητα στο νεκροταφείο του Πετρά και τα περισσότερα από αυτά ήταν επιφανειακά ευρήματα. Αν και σχηματισμένα στις περισσότερες περιπτώσεις, τα ειδώλια προδίδουν στενούς μορφολογικούς και τεχνολο-

γικούς δεσμούς με άλλα της ίδιας εποχής —π.χ. αναφορικά με τον τρόπο καταργασίας και τα ίχνη χρώματος— ελάχιστα από τα οποία σώζονται ακόμη. Η παρουσία των ειδωλίων αυτών μας δίνει στοιχεία για τη σχέση του Πετρά με άλλες θέσεις όπως τις Αρχάνες στην Κρήτη (π.χ. Sarpouna–Sakellaraki 2017), τη Νάζο, την Πάρο, το Κουφονήσι και τη Σέριφο στις Κυκλάδες (Tsiropoulou / Simandiraki–Grimshaw 2017: σ. 360).

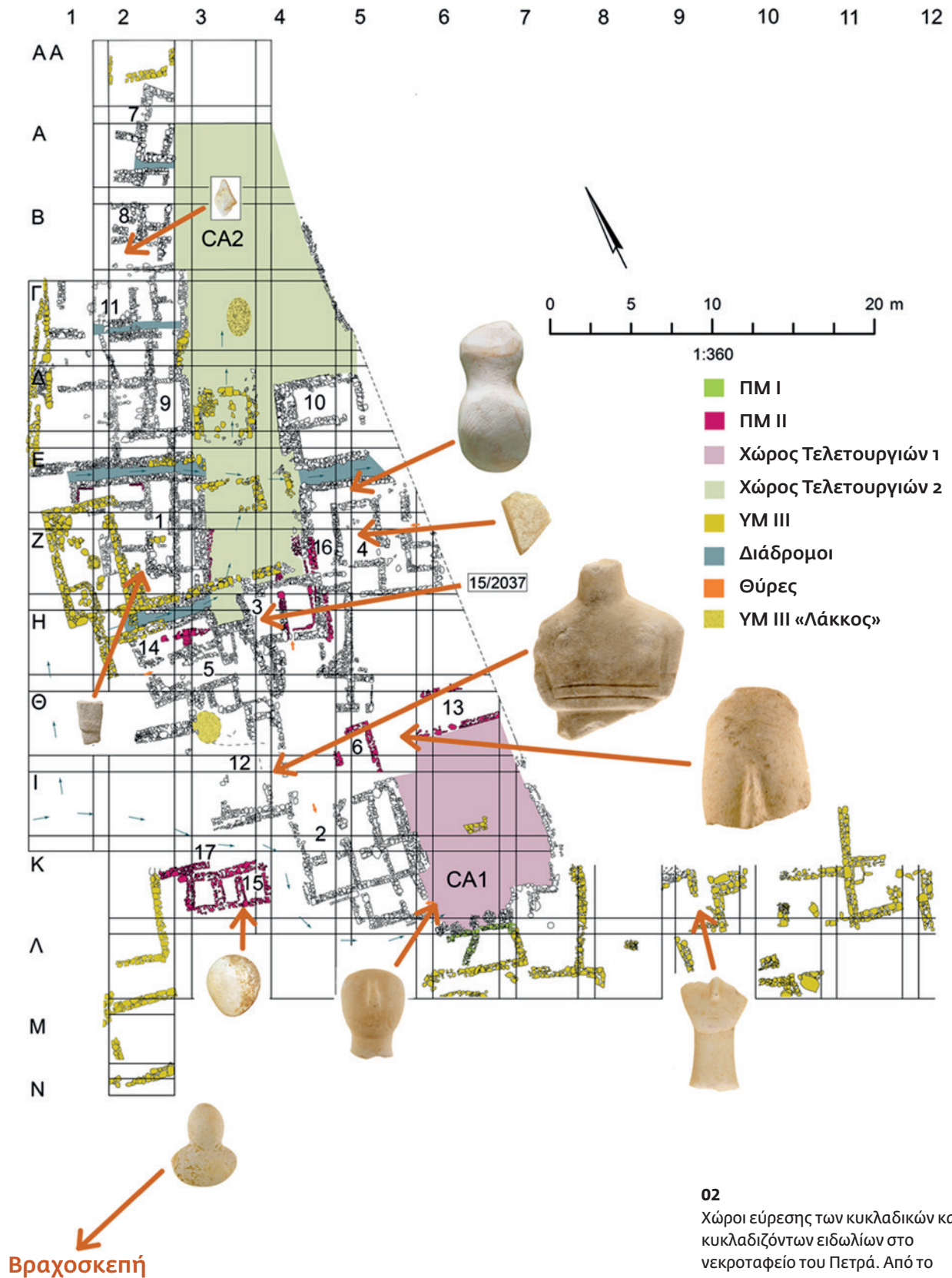
Η δεύτερη κατηγορία ανθρωπομορφικών ειδωλίων στην οποία θα εστιάσουμε εδώ είναι ένα σύνολο 16 πανομοιότυπων, διάτρητων ανδρικών ειδωλίων και ενός διάτρητου δίσκου από το Ταφικό Κτήριο 11 του νεκροταφείου (εικ. 1, Simandiraki–Grimshaw 2020). Αν και κάποια διατηρούνται αποσπασματικά, μπορούν, παρά ταύτα, να κεντρίσουν το ενδιαφέρον σχετικά με τον σκοπό που εξυπηρετούσαν ως σύνολο. Πιο συγκεκριμένα, τα ειδώλια είναι κατασκευασμένα με τέτοιον τρόπο (εικ. 1γ), ώστε να κρέμονται κάθετα από μία κλωστή, δηλαδή να αιωρούνται (εικ. 1β). Αυτό επιτυγχάνεται με την προσεγγισμένη κατανομή του πλού στο σώμα του κάθε ειδωλίου (τα ειδώλια είναι επίσης ισοβαρή μεταξύ τους), με τα συνεσταλμένα μεγέθη των άνω άκρων και των πελμάτων, αλλά και με τη λοξή, διαμπερή οπή, που ξεκινά από το κέντρο του λαιμού και τελειώνει στο μέσον της πίσω όψης του κεφαλιού.

Πρόκειται για μοναδικό μέχρι τώρα παράδειγμα αιώρησης αυτοτελών σωμάτων (και όχι μελών) από την Κρήτη της Εποχής του Χαλκού, με εξαίρεση ένα ΥΜ I γυναικείο ειδώλιο από την Αγία Τριάδα (Δημοπούλου–Ρεθεμιωτάκη 2005: σ. 104). Η διασπορά τους στον χώρο κατά τη διάρκεια της κατάρρευσης του ταφικού περιβάλλοντος όπου είχαν τοποθετηθεί μας έδωσε επίσης σημαντικά στοιχεία για την ενδεχόμενη αρχική λειτουργία τους ως αιωρούμενων τεχνέργων (Simandiraki–Grimshaw 2020: σ. 491–496, εικ. 1β, 2, 3, πίν. 1). Λόγω του συνδυασμού με τον συνανήκοντα διάτρητο δίσκο, όπως και τις προσεκτικά καταγεγραμμένες θέσεις εύρεσης και των ειδωλίων και του δίσκου, έχει υποτεθεί από τη γράφουσα και την υπόλοιπη ανασκαφική ομάδα ότι αυτό το σύνολο των

01

Ανδρικά ειδώλια Πετρά: α) πιθανή χρήση (Simandiraki–Grimshaw 2020, εικ. 9, σχ.: D. Faulmann, σύνθεση: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw), β) αιώρηση (Simandiraki–Grimshaw 2020, εικ. 7, κάτω δεξιά, φωτ.: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw), γ) κατασκευή (προσαρμογή από το Simandiraki–Grimshaw 2020, εικ. 7, πάνω αριστερά, φωτ.-επεξ.: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw), i: το κεφάλι ελαφρώς γέρνει πρόσθια, διαμπερή οπή από τον λαιμό στο μέσον της πίσω πλευράς του κεφαλιού, ii: εκτεταμένα, αλλά κοντά και συνεσταλμένα άνω άκρα, iii: ελαφρώς δυσανάλογοι γοφοί, iv: ίσια, απολήγοντα, ενωμένα πόδια, κατασκευασμένα ώστε να μην στέκονται.

02

Χώροι εύρεσης των κυκλαδικών και κυκλαδιζόντων ειδωλίων στο νεκροταφείο του Πετρά. Από το Τσίροπουλου / Simandiraki-Grimshaw 2017: εικ. 2 (κάτοψη από το ανασκαφικό αρχείο του Πετρά / Μ. Τσιποπούλου, σύνθεση από τις συγγραφείς, κλίμακα 1:3).

τεχνέργων ενδεχομένως χρησιμοποιεσε ως ημερολογιακός μηχανισμός (εικ. 1α).

ΖΩΑ

Τα ζώα στον Πετρά αντιπροσωπεύονται από αυτοτελή ειδώλια, τόσο από τον οικισμό (Simandiraki–Grimshaw 2017β) όσο και από το νεκροταφείο, από ειδώλια που είναι επιθέματα πύλων αγγείων, από τουλάχιστον ένα ζωομορφο αγγείο, αλλά και από σφραγίδες με σχήματα ή και παραστάσεις ζώων (Krzyszowska 2012: εικ. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 2017: εικ. 3–5). Τα ζωομορφικά ειδώλια συνήθως απεικονίζουν εξημερωμένα και «χρήσιμα» είδη, ως επί το πλείστον βοοειδή, χωρίς όμως να λείπουν και άλλες περιπτώσεις όπως μία νυφίτσα. Τέτοια ειδώλια απαντούν περισσότερο σε σύνολα που προέρχονται από ιερά κορυφής και επομένως η συγκεντρωσή τους στον οικισμό και το νεκροταφείο, ιδίως η δυνατότητα συσχέτισμού τους με συγκεκριμένους χώρους (όπως οι χώροι των Σπιτιών Ι.1 και Ι.2, Simandiraki–Grimshaw 2017β: σ. 166–167, 170–171, εικ. 36), μας βοηθά να τα κατανοήσουμε ως αντικείμενα σε ενδεχόμενη χρήση και όχι μόνο σε απόθεση / απόσυρση. Τα ειδώλια που είναι συγκολλημένα στους πυθμένες ανοιχτών αγγείων, όπως και τα ποικίλα παράλληλά τους σε άλλα μέρη της Κρήτης (π.χ. το Παλαίκαστρο, Δημοπούλου–Ρεθεμιωτάκη 2005: σ. 73), παρουσιάζουν ενδιαφέρον όχι μόνο σχετικά με τη δυνατότητα τελετουργικής ερμηνείας τους, αλλά και λόγω της συγκεκριμένης εργονομίας που υποδηλώνουν (βλ. παρακάτω, εικ. 5δ).

Εύγλωττο παράδειγμα από το ρεπερτόριο των ζωομορφων επιθετων πλαστικών απεικονίσεων σε αγγεία αποτελεί μία ευμεγέθης πρόχους από τον Χώρο Τελετουργιών 1 του νεκροταφείου (εικ. 3, Tsiropoulou / Simandiraki–Grimshaw, υπό έκδ.). Πάνω στην εξωτερική της επιφάνεια έχει ζωγραφιστεί φυτικός διάκοσμος, κυρίως μαργαρίτες (χαρακτηριστικές του ΜΜ ΙΙ καμαραϊκού ρυθμού). Ένας αριθμός κεφαλών γατών (4 σωζόμενων, από τουλάχιστον 6 αρχικά), φτιαγμένων με μήτρα, είχε επικολληθεί σε διάφορα μέρη του αγγείου και επίσης επιχρωματιστεί. Με βάση σύγχρονα (και διαφορετικά) παραδείγματα από την υπόλοιπη Κρήτη και ιδιαίτερα από τα Μάλια (Δημοπούλου–Ρεθεμιωτάκη 2005: σ. 229), η όλη διακόσμηση ήταν σχεδιασμένη για να δώσει την εντύπωση ενός φυτικού τοπίου από το οποίο ξεπροβάλλουν αιλουροειδή, προς μίμηση αρκετών σύγχρονων αιγυπτιακών προτύπων, ιδίως τοιχογραφιών. Το αγγείο λοιπόν αυτό δεν ήταν μόνο χρηστικό, αλλά λειτουργούσε και ως ένα τρισδιάστατο εικαστικό τοπίο.

«ΤΕΡΑΤΑ»

Άλλο ένα από τα τρισδιάστατα εικονιστικά πλαστικά τέχνηρα του Πετρά είναι και το μοναδικό μέχρι τώρα ανθρωποζωομορφικό αγγείο της μινωικής Κρήτης (εικ. 4α–β, Simandiraki–Grimshaw 2017α). Πρόκειται για ένα φανταστικό ον, ενδεχομένως απεικόνιση αρσενικής Σφίγγας, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως «τέρας»: είναι ένα πολλαπλό υβρίδιο που συνδυάζει στοιχεία από άνθρωπο (π.χ. πρόσωπο και γένη, ενδεχόμενο πέος–προχολή), φίδι και πουλί (έλικες στην πλάτη), λέοντα (σώμα και ουρά–λαβή που δεν σώζεται), γάτα (αυτιά) και ίσως άλλα ζώα. Ως αντικείμενο είναι ένα ΜΜ ΙΙ ρυτό, δηλαδή σπονδικό αγγείο. Αν και δεν σώζεται ολόκληρο, μας πληροφορεί για τον τελετουργικό του ενδεχομένου

χαρακτήρα, όχι μόνο μέσω του σχήματος, της απεικόνιση και της εργονομίας του (βλ. παρακάτω και εικ. 5γ), αλλά και λόγω του ότι βρέθηκε στο σύνορο του Χώρου Τελετουργιών 2. Η κατασκευή και ιδίως η έκφραση του προσώπου του (εικ. 4γ) προδίδουν την πρωτοτυπία του καλλιτέχνη, ο οποίος όμως έμεινε μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης του κρητικής κοροπλαστικής. Το πρόσωπο δημιουργεί εντονότερη εντύπωση αν αναλογιστούμε τον αρχικό χρωματισμό του πριν από την κατοπινή φθορά του.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το εν λόγω «τέρας» είναι ένα από τα δύο ανθρωποζωομορφικά (και ίσως αποτροπαϊκά) δείγματα του Πετρά. Το άλλο είναι απεικόνιση ενός «τέρατος» σε μια σύγχρονη (ΜΜ ΙΙ) σφραγίδα από αχάτη από το Ταφικό Κτίριο 3, όχι πολύ μακριά από το σημείο εύρεσης του ρυτού (Krzyszowska 2012: σ. 153–155, εικ. 8). Και τα δύο αυτά «τέρατα» να μην αντλούν την έμπνευσή τους από (διαφορετικά) πρότυπα από την ανατολική Μεσόγειο, ταυτόχρονα όμως επιδεικνύουν και μία γόνιμη επεξεργασία εννοιών, σχημάτων και ίσως αφηγήσεων, προσαρμοσμένη στις τοπικές τελετουργικές, θεολογικές και άλλες ανάγκες.

ΚΤΙΡΙΑ, ΦΥΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ

Εκτός από τις ανθρωπομορφικές και ζωομορφικές απεικονίσεις στον προϊστορικό Πετρά, υπάρχει μία ευρύτερη ποικιλία πλαστικών εικονιστικών μορφών, οι οποίες επίσης βρίσκονται υπό μελέτη και δημοσίευση. Αρκεί να αναφέρουμε εδώ την ύπαρξη τεκτομορφικών ειδωλίων, δηλαδή κατασκευών που παριστάνουν αρχιτεκτονική σε τρεις διαστάσεις, αλλά και τμήματα λουλουδιών ή φύλλων και άλλης χλωρίδας (με κάποια θεματικά αντίστοιχα στην κοσμηματοποιία, Ferrence κ.ά. 2012: σ. 133–134, εικ. 2α). Επιπλέον, στον Πετρά έχουν βρεθεί και τουλάχιστον δύο ομοιώματα πλοιαρίων (το ένα είναι δημοσιευμένο, Papadatos 2012, το άλλο βρίσκεται ακόμα υπό μελέτη).

ΠΩΣ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΗΣΟΥΜΕ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΩΝ ΠΛΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΩΝ ΤΟΥ ΠΕΤΡΑ;

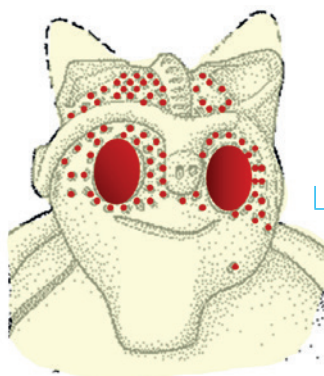
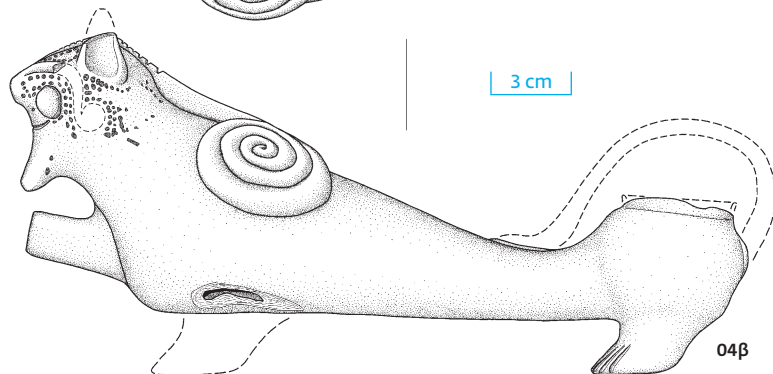
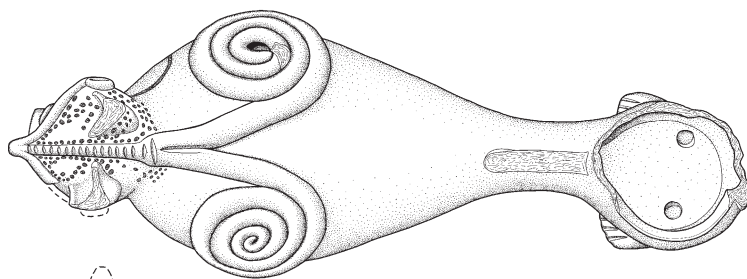
Οι μέχρι τώρα ανεσκαμμένες απεικονίσεις του Πετρά εν γένει χαρακτηρίζονται από ποικιλία σχημάτων και θεματολογίας, αλλά και από πρωτοτυπία, η οποία συγχρόνως επανερμηνεύει τοπικές και διεθνείς εννοιολογικές και αισθητικές εξελίξεις. Επιπλέον, όσο περισσότερο προχωρά η ανασκαφή και η μελέτη της θέσης, τόσο αρχίζουν να διαφαίνονται κάποιες πιθανές τάσεις σε συγκεκριμένες εποχές, οι οποίες εντοπίζονται όχι στις διαφορετικές κατηγορίες υλικού πολιτισμού μεμονωμένα (π.χ. μόνο ειδώλια), αλλά στη συνολική θεώρηση του εικονιστικού υλικού από τους μελετητές του (όπως αυτούς που μνημονεύονται εδώ), π.χ. τα πρωτομινωικά / πρωτοκυκλαδικά ειδώλια διαφορετικών προελεύσεων, τα ΜΜ ΙΙ «τέρατα» κ.λπ.

Επιπλέον, ένα από τα πολύ ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά των εικονιστικών πλαστικών αντικειμένων του Πετρά είναι η κρυμμένη τους δυναμική στην αλληλεπίδραση με τον χρήστη (εικ. 5). Για παράδειγμα, τα διάφορα κυκλαδικά ή κυκλαδίζοντα ειδώλια απαιτούν διαφορετικές κινήσεις των ανθρώπων χεριών (εικ. 5α) για τη μεταφορά και χρήση τους (Tsiropoulou / Simandiraki–Grimshaw 2017: σ. 366, εικ. 16–17),

κάτι που δεν έχει συχνά επισημανθεί για τα αιγαιακά ειδώλια γενικότερα, όμως είναι σημαντικό. Μια ενσώματη θεώρηση του παρελθόντος μπορεί να μας βοηθήσει να εκτιμήσουμε περισσότερο τα ευρήματα, πέρα από τη στατική τους έκθεση σε μια μουσειακή προθήκη. Το μέγεθος και το σχήμα των αντικειμένων παίζει επίσης ρόλο στο πώς ίσως χρησιμοποιούνταν στο αρχικό τους χρονικό και κοινωνικό περιβάλλον. Τα μικρά αιωρούμενα ανδρικά ειδώλια που προαναφέρθηκαν δεν ήταν μόνο σημαντικά για τον τρόπο με τον οποίο το σχήμα και η εργονομία τους τα καθιστούσαν σχεδόν έμφυχα (εικ. 1α), αλλά και γιατί το μικρό τους μέγεθος τα έκανε κατάλληλα να χωρέσουν και να κρυφτούν σε μια ανθρώπινη παλάμη (εικ. 5β). Σε μερικές περιπτώσεις, ιδίως όπου τα ανασκαφικά

δεδομένα συνάδουν με μία τελετουργική χρήση των τεχνέρων, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η εργονομία των τελευταίων είναι σχεδιασμένη για να «σκινοθετεί» έναν συγκεκριμένο χειρισμό. Για παράδειγμα, το ανθρωποζωομορφικό ρυτό της αρσενικής «Σφίγγας» πρέπει να κρατηθεί, να γεμίσει και να αδειάσει με προκαθορισμένο τρόπο, ώστε η ελεγχόμενη ροή μίας υποθετικής σπονδής να επιτευχθεί από την προχολή (εικ. 5γ). Παρομοίως, αν υποθεθεί ότι τα αγγεία με επιθέματα, στην προκειμένη περίπτωση ενός ειδωλίου μοσχαριού, ήταν γεμάτα με αδιαφανή υγρά (π.χ. γάλα) ή άλλα υλικά (π.χ. καρπούς, όπως φακές), κατά τη διάρκεια μιας υποθετικής σπονδής ή προσφοράς θα αποκάλυπταν σταδιακά τον πυθμένα και επομένως το ζώδιο (ή τους ανθρώπους) που ήταν

03α-γ

Το Αγγείο των Αιλουροειδών του Πετρά (από το Τσιροπουλου / Simandiraki-Grimshaw υπό έκδ., εικ. 3, προσαρμογή, και εικ. 4, μέρος, φωτ.: Α. Σημανδηράκη-Grimshaw και Χ. Παπανικολόπουλος αντίστοιχα, σχ.: D. Faulmann, σύνθεση: Α. Σημανδηράκη-Grimshaw).

04

Η αρσενική Σφίγγα του Πετρά. α) φωτογραφία σε κατατομή (Simandiraki-Grimshaw 2017α: εικ. 1, πάνω, φωτ.: Α. Σημανδηράκη-Grimshaw), β) σχέδιο, με ορατές τεχνικές και διακοσμητικές λεπτομέρειες (Simandiraki-Grimshaw 2017α: εικ. 3, σχ.: D. Faulmann), γ) φωτογραφικές λεπτομέρειες του κεφαλιού και αποκατάσταση του αρχικού χρωματισμού (Simandiraki-Grimshaw 2017α: εικ. 4, φωτ.: Α. Σημανδηράκη-Grimshaw, σχ.: D. Faulmann, επεξ.: Α. Σημανδηράκη-Grimshaw).

επικολημένο σε αυτόν (εικ. 5δ, Simandiraki-Grimshaw 2018: εικ. 1k-n και Τσιροπουλου 2012β: εικ. 11α).

Συμπερασματικά, τα πλαστικά και άλλα εικονιστικά τέχνηρα του Πετρά μάς ανοίγουν ήδη ένα παράθυρο στις πολιτισμικές συνάψεις και αλληλεπιδράσεις του με τοπικές, περιφερειακές και διεθνείς κοινότητες. Τα εισηγμένα, υβριδικά και εξωτικά όντα και αντικείμενα, που όμως έχουν (στην πλειονότητά τους) ήδη προσαρμοστεί στα κρητικά δεδομένα, όταν, για παράδειγμα, ενσαρκώνονται σε ειδώλια, αγγεία και σφραγίδες ή (επανα) χρησιμοποιούνται, δεν είναι μόνο εκφράσεις του κοινωνικού και εμπορικού αποθέματος τεχνογνωσίας των ανθρώπινων δικτύων που τα κατέστησαν δυνατά. Μας μιλούν επίσης για

μία βαθύτερη, πολλές φορές ανταγωνιστική ανάγκη ταξικής διασύνδεσης, ιδίως μίας κοινωνίας της οποίας οι ζυμώσεις τελικά οδηγούν σε ένα ΜΜ ΙΙ ανάκτορο — και η οποία έχει την αυτοπεποίθηση όχι μόνο να εισάγει, αλλά και να προσαρμόζει ιδέες και εικονογραφίες. Αλλά έχουμε και ευρήματα που εναρμονίζονται περισσότερο με τοπικές, ενίοτε ίσως λαϊκές παραδόσεις, π.χ. τα βοοειδή και τη νυφίτσα που θα περιμέναμε από ένα ιερό κορυφής ή τα ζώα και τους ανθρώπους που «ξαφνικά» εμφανίζονται μέσα από αγγεία. Αυτά μας προσφέρουν ανθρωπίνες αφηγήσεις επιβίωσης, ίσως και διδασκαλίας ή ακόμη και έκπληξης. Εμείς θα συνεχίσουμε να αφουγκραζόμαστε αυτήν την πολυφωνία, καθώς ο Πετράς πάντα επιφυλάσσει μοναδικά παραδείγματα μινωικής τέχνης και φαντασίας.

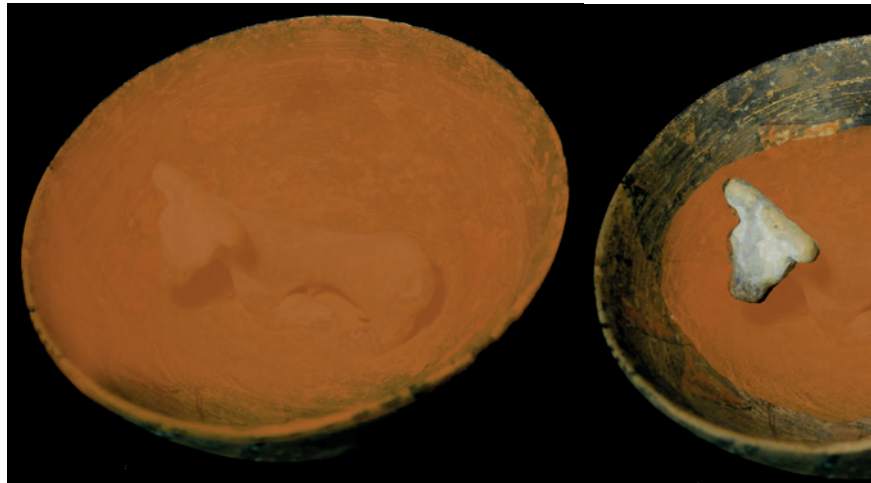
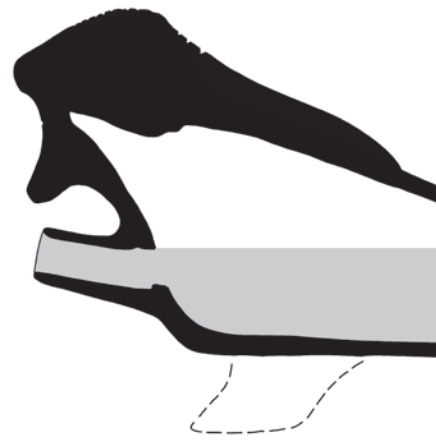

2 cm

α

β

* Ευχαριστώ θερμά τη Δρα Μ. Τσιποπούλου για τη μακροχρόνια συνεργασία μας και την πολύτιμη βοήθειά της. Την ευχαριστώ επίσης για το ότι μου εμπιστεύθηκε τη μελέτη και (συν-)δημοσίευση των πλαστικών τεχνέργων (ειδώλιων, αγγείων κ.λπ.) και μικρογραφικών αγγείων του Πετρά.

** Αναπαραγωγή όλων των εικόνων του άρθρου με την ευγενική άδεια της Μ. Τσιποπούλου.

Βιβλιογραφία

Δημοπούλου–Ρεθεμιωτάκη 2005: Δημοπούλου–Ρεθεμιωτάκη Ν., Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, EFG Eurobank Ergasias A.E. και Ίδρυμα Ι.Σ. Λάτση, Αθήνα 2005. https://www.latsis-foundation.org/content/elib/book_12/heraklion_gr.pdf.

Ferrence κ.ά. 2012: Ferrence S.C. / Muhly J.D. / Betancourt P.P., «Affluence in eastern Crete: metal objects from the cemetery of Petras», στο Μ. Τσιποπούλου (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012, σ. 133–143.

Ferrence κ.ά. 2024: Ferrence S.C. / Betancourt P.P. / Giunliā–Mair A. / Muhly J.D. / Τσιποπούλου Μ. / Rupp D., «A Golden Embrace: Early Bronze Age Connection Between Eastern Crete and Uruk», στο U. Günkel–Maschek / C. Murphy / F. Blakolmer / D. Panagiotopoulos (επιμ.), *Gesture, Stance, and Movement. Communicating Bodies in the Aegean Bronze Age, Proceedings of the International Conference at the University of Heidelberg, 11–13 November 2021*, Propylaeum, Heidelberg 2024, σ. 183–202.

Krzychowska 2012: Krzychowska O., «Seals from the Petras cemetery: a preliminary overview», στο Μ. Τσιποπούλου (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012, σ. 145–160.

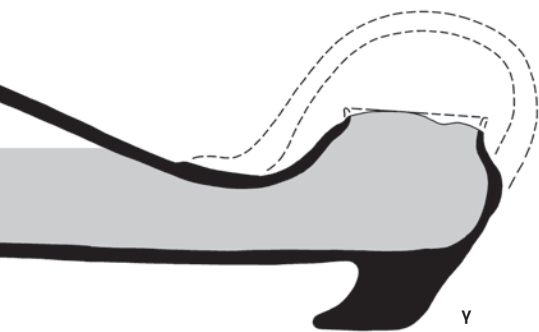
Krzychowska 2017: Krzychowska O., «Further seals from the cemetery at Petras», στο Μ. Τσιποπούλου (επιμ.), *Petras, Siteia: The Pre- and Proto-palatial cemetery in context. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 14–15 February 2015* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 21), The Danish Institute at Athens and Aarhus University Press, Aarhus 2017, σ. 143–157.

Papadatos 2012: Papadatos Y., «An Early Minoan Boat Model from Kephala Petras, Siteia», στο Ε. Mantzourani / P.P. Betancourt (επιμ.), *Philistor: Studies in Honor of Costis Davaras* (Prehistory Monographs, 36), INSTAP Academic Press, Philadelphia 2012, σ. 155–159.

Rupp 2012: Rupp D.W., «Death in Petras: two men fighting on a LM IA lentoid seal», στο Μ. Τσιποπούλου (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012, σ. 277–289.

Rupp / Τσιποπούλου 2012: Rupp D.W. / Τσιποπούλου Μ., «Priestess? at work: a LM IA chlorite schist lentoid seal from the Neopalatial settlement of Petras», στο Μ. Τσιποπούλου (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012, σ. 305–314.

Sapouna–Sakellarakī 2017: Sapouna–Sakellarakī E., «Cycladic

05

Στοιχεία εργονομίας πλαστικών τεχνéργων του Πετρά: α) χειρισμός κυκλαδικού ειδωλίου AE173 (Tsiropoulou / Simandiraki–Grimshaw 2017: εικ. 17, φωτ.: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw), β) χειρισμός ενός από τα ανδρικά αιωρούμενα ειδώλια του Πετρά (φωτ.: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw), γ) υποθετική μερική πλήρωση

του εσωτερικού ζωομορφικού ρυτού του Πετρά με υγρό (σχ.: D. Faulmann, επεξ.: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw), δ) υποθετική σταδιακή «αποκάλυψη» ειδωλίου σε κύαθο κατά τη διάρκεια εκκένωσης του αγγείου, με βάση πείραμα με φακές (Simandiraki–Grimshaw 2018, εικ. 1k–n, φωτ.–επεξ.: Α. Σημανδηράκη–Grimshaw).

6

figurines from Archanes», στο N.C. Stampolidis / P. Sotirakopoulou (επιμ.), *Cycladica In Crete: Cycladic And Cycladicizing Figurines Within Their Archaeological Context, Proceedings of the International Symposium, Museum of Cycladic Art, Athens, 1–2 October 2015*, University of Crete, Museum of Cycladic Art, Athens 2017, σ. 167–196.

Simandiraki–Grimshaw 2017α: Simandiraki–Grimshaw A., «The "Petras Sphinx": An Essay on Hybridity», στο M. Tsiropoulou (επιμ.), *Petras, Siteia: The Pre- and Proto-palatial cemetery in context. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 14–15 February 2015* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 21), The Danish Institute at Athens and Aarhus University Press, Aarhus 2017, σ. 179–193.

Simandiraki–Grimshaw 2017β: Simandiraki–Grimshaw A., «Figurines», στο M. Tsiropoulou (επιμ.), *Petras, Siteias I: Houses I.1 and I.2*, INSTAP Academic Press, 2017, σ. 163–173, σ. 235–250 (βιβλιογραφία).

Simandiraki–Grimshaw 2018: Simandiraki–Grimshaw A., «Illusion in Minoan Religion», *Journal of Prehistoric Religion* XXVI (2018), σ. 35–46.

Simandiraki–Grimshaw 2020: Simandiraki–Grimshaw A., «The Petras Male Figurine Group: a first presentation and assessment», στο A. Tzigonaki / P. Karanastasi / C. Tsigonaki (επιμ.), *Proceedings of the 4th Meeting for the Archaeological Work in Crete, Rethymno, Crete, 24–27 of November 2016*, Hellenic Ministry of Culture and Sports, Rethymno Archaeological Ephorate, University of Crete, 2020, σ. 491–511.

Tsiropoulou 2012α: Tsiropoulou M. (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012.

Tsiropoulou 2012β: Tsiropoulou M., «The Prepalatial–early Protopalatial cemetery at Petras, Siteia: a diachronic symbol of social coherence», στο M. Tsiropoulou (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish*

Institute at Athens, 9–10 October 2010 (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012, σ. 117–131.

Tsiropoulou 2016: Tsiropoulou M. (επιμ.), *Petras, Siteia I. A Minoan Palatial Settlement in Eastern Crete. Excavation of Houses I.1 and I.2*, INSTAP Academic Press, Philadelphia, Pennsylvania 2016.

Tsiropoulou 2017: Tsiropoulou M. (επιμ.), *Petras, Siteia: The Pre- and Proto-palatial cemetery in context. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 14–15 February 2015* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 21), The Danish Institute at Athens and Aarhus University Press, Aarhus 2017.

Tsiropoulou / Simandiraki–Grimshaw 2017: Tsiropoulou M. / Simandiraki–Grimshaw A., «Cycladic figurines and pottery from Petras, Siteia», στο N.C. Stampolidis / P. Sotirakopoulou (επιμ.), *Cycladica In Crete: Cycladic And Cycladicizing Figurines Within Their Archaeological Context, Proceedings of the International Symposium, Museum of Cycladic Art, Athens, 1–2 October 2015*, University of Crete, Museum of Cycladic Art, Athens 2017, σ. 353–378.

Τσιροπούλου 2021: Τσιροπούλου Μ., *Πετράς–Σητεία. Προϊστορική Σητεία. Μικρός Οδηγός στις Αρχαιότητες του Πετρά*, ΣΤΕΓΗ Βισοέντζος Κορνάρος, 2021.

Tsiropoulou / Simandiraki–Grimshaw υπό έκδ.: Tsiropoulou M. / Simandiraki–Grimshaw A., «The Feline Vase from Petras, Siteia, in context», στο *Proceedings of the 5th Meeting for The Archaeological Work in Crete, Department of History and Archaeology, University of Crete, Rethymno, Crete, Greece, 21–24 November 2019*, υπό έκδοση.

Warren 2012: Warren P.M., «Petras in context: localism, regionalism, internationalism», στο M. Tsiropoulou (επιμ.), *Petras, Siteia: 25 years of excavations and studies. Acts of a two-day conference held at the Danish Institute at Athens, 9–10 October 2010* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 16), The Danish Institute at Athens, Athens 2012, σ. 355–359.